
ПАТЕНТНА ПРАКТИКА ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Автор: Патентний повірений ТОВ Інвента Зибцев Є.А.

*Уряд несе відповідальність
за підтримку відповідної обстановки
для приватної дослідницької діяльності
і за сприяння програм, які відповідають
інтересам нації, але не стимулюються
приватним сектором.
Дж. Кеннеді*

Напередодні 70 річчя закінчення Другої світової війни цікавим є питання дослідження патентної статистики та визначення динаміки розвитку суспільства під час проходження театру військових дій. При цьому слід зазначити, що дослідження патентної статистики дозволяють дуже точно визначити намір суспільства і мінімально буде пов'язано з державним сектором ВПК. Із загальної практики відомо, що на військові цілі витрачається близько 70% коштів, які витрачаються на науку. На частку всіх інших дослідницьких робіт залишається 30%. При цьому результати військово-дослідних робіт практично не патентуються. Причиною тому є їх секретність, а також відсутність для підприємств у цілому ряді випадків необхідності патентної охорони своєї військової продукції, що збувається на державному ринку: тут конкуренція між постачальниками йде лише у формі боротьби за урядові замовлення і вирішальним у ній є не технічні, економічні чи юридичні фактори, а зв'язки в урядовому апараті. У теж же самий час 30% витрат, які витрачаються на науку, як очевидно, підлягають реалізації не на урядовому, на приватних ринках і тому схильні запеклої конкуренції і тому вони активно патентуються. Як приклад можна привести, що з 1949 по 1959 рр. Lockheed Aircraft «Локхид айркрафт», наприклад, 112 урядових замовлень на військово-дослідні роботи на суму 282 млн.

дол. (близько 90% всіх витрат компанії на дослідження). На базі цих робіт було подано сім патентних заявок. У той же самий час при обсязі фінансування в розмірі приблизно 30 млн. дол., витрачених на не військово-дослідні роботи, компанія за той же період подала 356 заявок на реєстрацію патентів на винаходи[1]. Що стосується використання результатів військово-дослідних робіт у громадському обороті, то заявники надають невисоку кількість науково-технічної інформації для розвитку суспільства. Наприклад, газотурбінні авіадвигуни «JT-3», «JT-4» і «JT-12» складаються з десятків тисяч частин, проте їх захищають лише 30, 29 і 17 патентів, тобто менше, ніж припадає на пилосос марки «Електролюкс» [2]. Практика у відмові від патентування з боку урядів була встановлена в роки Другої світової війни, наприклад, в США командував «Манхеттенським проектом» генерал Л. Гровс спільно з урядовим керівником військово-дослідних робіт В. Бушем і патентним повіреним «Манхеттенського проекту» А. Левендером розробив спеціальну інструкцію про те, що всі винаходи, що виникли в ході роботи в галузі атомної енергії, передаються уряду США, яке і вирішує питання про доцільність їх патентування. Основою такого рішення, як визнавав сам Л. Гровс, крім прагнення до збереження військової таємниці, було вперте небажання платити вченим-фізикам за їх винаходи та відкриття [3]. Правда надалі за найважливіші з таких конфіскованих винаходів винахідники винагороджувалися спеціальними преміями Комісії з атомної енергії США в розмірі до 75% їх вартості, яка визначається начальником відповідного відділу комісії [4], а в Англії - королівськими преміями. Проте в загальному випадку число премійованих потрапляла лише невелика частина винаходів, а самих премійованих часто обраховували [5].

Якщо ж винаходи у військовій області все-таки були запатентовані, то держава отримує повні права на патенти, або права на їх використання. Винахіднику залишаються лише особисті права (незважаючи на те, що патент видається на його ім'я), держава отримувала усі витікаючі з патенту майнові права, а також право патентування цього винаходу за кордоном. Урядовий контроль поширюється не тільки на винаходи, прямо або побічно пов'язані з військовою тематикою, але й на їх

похідні, так званий «мирний осад» дослідницьких робіт у військових лабораторіях. Військове міністерство вимагало від винахідників або поступки патенту за обмежену винагороду, або отримання безвідплатної ліцензії, або, як мінімум, права безвідплатного використання винаходу на цьому підприємстві. Наприклад, Відомство військово-повітряних сил США за період 1948-1960 рр. отримало таким чином 342 патентів; Відомство військово-морських сил США за період 1938-1960 рр. - 761 патент, армія США за період 1938-1960гг. - 1734 патентів [6]. Наприклад, американські інженери Ф. Данмор і П. Ловелл, будучи державними службовцями, запатентували вдосконалені деталі радіоприймача, в результаті чого отримали три патенти. Ці винаходи не відносилися до категорії військових. Проте один патент № 1455141 вони були змушені поступитися уряду США, а на два інших №№ 1606212 і 1635117 надали уряду право безвідплатно використовувати за місцем роботи, хоча умови договору про найм їх до цього формально не зобов'язували. У іншому випадку, Відомство ВМС США не заплатило винахідникові Д. Нельсону близько 1 млн. дол. за використання трьох його патентів на апаратуру електрозварювання для суднобудування, хоча на такий винахід Відомство ВМС формально не мало права [7].

Що стосується системи урядових контрактів, то наприклад, різні урядові організації США дотримуються різної практики в цій області. Міністерство оборони, Бюро стандартів і Бюро метеорології дозволяють закріплювати патент за фірмою, залишаючи за собою право на отримання безвідплатних, безвідкличних ліцензій по таким патентам. За рідкісними виключеннями так само роблять Міністерство зв'язку, Адміністрація цивільної авіації і Національний науковий фонд США (він залишає за собою право на патентування усіх США винаходів, зроблених на кошти держави). Комісія з атомної енергії США ділить результати всіх дослідних робіт на явно військові (секретні) і невійськові. Перші цілком переходять у власність Комісії, другі патентуються частково на її ім'я, частково - на ім'я фірм-контракторів, причому Комісія має право на безвідплатні безвідкличні ліцензії за такими патентами. За контрактами міністерств землеробства, охорони здоров'я, внутрішніх справ і НАСА

патентні права переходять у власність Уряду США, але фірми можуть вільно отримувати ліцензії на використання зазначених патентів [8].

Також під час Другої світової війни уряди використовували право примусового ліцензування на будь-який з виданих в країні патентів або навіть право на конфіскацію патенту або заявок на «стратегічні» винаходи, в результаті чого воно оголошується секретним і переходять у власність держави. Подібна практика була введена в США, Англії та Франції у міжвоєнний період, в Італії у 1940 р, у Німеччині - у 1942 р, у Фінляндії - у 1943 р, у Швеції - у 1949 р [9]. Надалі, така практика була використана для міжурядової організації «Євроатом». Відповідно до договору про її створення, патентні відомості країн - членів організацій направляють отримані ними заявки на патенти в галузі атомної енергії комісії «Євроатому», яка може надалі втручатися в їхню долю: складати свої власні висновки, засекречувати, вимагати ліцензій, використовувати інформацію, що міститься в заявках, для своїх цілей і так далі. Під час установи організації НАТО була використана практика, пов'язана з обміном патентними правами і технічною інформацією в цілях оборони на підставі двосторонніх угод. Обмін патентними правами зазвичай зводиться до того, що зацікавлені держави реєструють чужі військові патенти у себе в країні, отримуючи в обмін ліцензії на їх базі. При цьому така реєстрація проводиться в адміністративному порядку, часто в порушення як національного патентного законодавства, так і положень Паризької конвенції про пріоритетні терміни. Саме таким чином в Англії отримали захист 282 американських військових винаходи. Тільки в галузі атомної енергії Канада зареєструвала в США 100 своїх патентів та Англія - 200, а США в цих країнах - 250. Також в рамках НАТО укладено угоду про взаємне збереження в секреті заявок на винаходи, які представляють інтерес для військових цілей. Його учасниками є всі країни учасники блоку. Передбачається, що держава, де заявка була подана вперше, може визнати її секретною і заборонити подальше патентування даного винаходу за кордоном без спеціального на те дозволу. При наявності такого дозволу інші держави-учасниці, отримавши заявку, також

забезпечують її розгляд в секретному порядку і подальше збереження її в таємниці. У патентовласника може бути взята підписка про те, що він відмовляється від усіх претензій до держави, пов'язаних з відшкодуванням збитку, який міг би виникнути для нього внаслідок секретності винаходу [10]. Дані обмеження, пов'язані з урядовим втручанням у патентні справи приватників привела до протестів і скарг про те, що вони не можуть отримати всього можливого прибутку від експлуатації винаходу, особливо за кордоном, а їх патенти через державні канали в результаті потрапляють в руки їх конкурентів, переважно великих корпорацій. Станом на 15 квітня 1961 р. залишалися неврегульованими 74 позову бізнесменів до уряду США на суму у 1 млрд. дол., пред'явлених в роки Другої світової війни. Як правило, подібні позови закінчувалися поразкою приватних фірм [11].

Також слід зазначити, що під час проведення театру військових дій можуть потрапити в руки як видобуток різного роду інтелектуальні ресурси, наприклад, в роки Першої світової війни 4,5 тис. німецьких хімічних патентів були продані фірмі «Кемікал файндейшн» (Chemical Foundation) всього за 250 тис. дол. з розрахунку 55,56 дол. за патент і близько 7,5 тис. патентів - армії і флоту США за 100 тис. дол. з розрахунку 13,34 дол. за патент. У роки Другої світової війни було реквізовано більше 40 тис. патентів і 4,7 тис. заявок з країн «осі» (Німеччина, Італія, Японія), на базі яких вільно видавалися ліцензії за ставкою у 50 дол. за патент [12]. Щоправда даних, які містилися в патентних описах виявилось мало для того, щоб проникнути в німецькі технологічні секрети. Тоді по секретній директиві Об'єднаного комітету начальників штабів №1067 було вирішено провести на окупованій території заходу з наукового та технологічного роззброєння Німеччини з метою отримання ноу-хау до закритих патентів [13]. В ході цієї операції, умовно званої «Пейпер клпіс» («паперова скрепа»), у США було вивезено близько 3,5 млрд. сторінок технічної документації до 200 тис. патентів на загальну вартість 30 млрд. дол. Крім того у США були вивезені кілька тисяч вчених [14].

Головною формою передачі накопиченої в державних лабораторіях технічної інформації в приватні руки служать ліцензії, які держава видає зацікавленим

національним фірмам за низькою ставкою винагороди або безвідплатно. Наприклад, з 1935 по 1943 рр. американські компанії отримали на базі урядових патентів 165 ліцензій, то з 1943 по 1952 рр. - 603 і з 1952 по 1963 рр. - близько 11 тис. ліцензій, у тому числі по патентах Комісії з атомної енергії - 63,8% і міністерства землеробства - 17,7%. Тільки по двом своїм патентам на виробництво комбінованих добрив урядова корпорація долини Теннесі видала 77 безоплатних ліцензій, на конструкцію змішувача для виробництва суперфосфату - 35 ліцензій [15].

Список літератури

1. Patent Practice of the Defence pp. 105-108
2. Patent Practice of the Defence pp. 125
3. L. Groves. Now It Can be Told. The Story of Manhattan Project. New York, 1962, p. 45
4. La Propriete Industrielle, Jullet, 1962
5. The Law of Employed Inventors is Europe, pp. 11-54.
6. Patent Practice of the Department of Defense, pp. 5-7
7. Celebration of the American Patent System..., p. 48
8. Harvards Buiness Review, September 1963
9. The Law of Employed Inventors is Europe, p. 3.
10. Transpatent №№11-12, 13, 1964
11. Exchange of Patent Rights and Technical Information under Mutual Aid Program, Wasg., 1958, p.35
12. France Nouvelle, 20.10.1961
13. N.Balabkins. Germany under Direct Control. New Brunswick, 1964, pp 15, 31
14. Р. Юнг. Ярче тысячи солнц. М., Атомиздат, 1962. С. Гоудсмит. Миссия АЛСОС. М., Атомиздат 1964.
15. Patent Practice of the Department of Defense, pp. 82-86

Патентно-правова компанія «Інвента»

вул. 23-го Августа, 56, оф. 6, м. Харків, 61000, Україна

Для кореспонденції: а/я 8762, м. Харків, 61002, Україна

+38 (057) 761-04-12

info@inventa.ua

+38 (050) 343-34-94

+38 (063) 761-04-12

www.inventa.ua
